
SITUAȚIA IOBĂGIMII DE PE DOMENIUL GHERTENIȘ LA SFÂRȘITUL SECOLULUI XIV – ÎNCEPUTUL SECOLULUI XV

*Ligia Boldea**

Cuvinte cheie: Banat, nobili, iobagi, conflicte patrimoniale

Mots clef: Banat, nobles, serfs, conflits patrimoniaux

Ampla problematică legată de sistemul de stăpânire funciară în spațiul bănățean medieval presupune abordarea unor realități specifice, determinate de o anumită ecuație socială ce are la bază un întreit raport care s-a stabilit la nivelul ținutului, pornind de la noua legislație introdusă în regat de dinastia Angevină, între cnezii de rând (ce nu au obținut actele de confirmare în vechile lor stăpâniri), cnezii nobili români (recunoscuți de puterea centrală prin actele de nouă danie ce le-au fost conferite tocmai în această perioadă) și nobilii alogeni, stabiliți în zonă grație unor donații regale, cei din urmă manifestându-se ca un factor perturbator, ce va complica procesul de redesenare a suprastructurilor sociale bănățene.

Dintru început ținem să precizăm că acest raport s-a dovedit a fi sensibil diferit de la o zonă la alta, căci într-un fel s-a prezentat situația în Banatul de deal și de munte, cu ale sale opt districte privilegiate (circumscrise în linii mari banatului de Severin), mai protejate de imixtiunile externe, și cu totul altfel au stat lucrurile în zona de câmpie a comitatului Timiș, prielnică dezvoltării marilor domenii funciare, deci atrăgătoare pentru nobilimea regatului sau pentru demnitarii acestuia. Din această perspectivă, ne aplecăm atenția asupra spațiului de interferență dintre cele două zone, acolo unde fricțiunile determinate de dreptul de stăpânire asupra pământului au fost mult mai virulente, în măsura în care aici s-au intersectat trei grupuri de interese: cel al cnezilor de rând, intrați sub varii forme de subordonare, care încă mai încearcă să își păstreze măcar o parte din posesiunile lor funciare; cel al nobililor români, posesori deja ai titlurilor de nouă danie, care își consolidează

* Muzeul Banatului Montan Reșița, b-dul Republicii, nr. 10, e-mail: ligiaboldea@yahoo.com

în această perioadă patrimoniul funciar; și cel al nobililor alogeni, donați cu pământuri în zonă de către regalitate, fără îndoială partea cea mai interesată în extinderea cât mai rapidă, deci mai brutală, a stăpânirilor funciare. În opinia noastră, avem de-a face cu un spațiu geografic în care am regăsit o tipologie relevantă pentru ceea ce conflictele de stăpânire vor fi fost în secolele XIV-XV, atunci când s-a reșezat, potrivit noii legislații în vigoare, sistemul patrimonial funciar bănățean. În consecință, putem recunoaște această linie de demarcație la hotarele ce despărțeau comitatul Timiș de comitatul Caraș și de spațiul celor opt districte cărășene privilegiate, dintre care Comiatul, Cuiestiul, Izvoarele Carașului și Bârzava par să fi cunoscut cele mai multe confruntări de interese între cnezii și nobili, tranșate aproape fără nicio excepție în favoarea celor din urmă. În zilele noastre este vorba de partea de nord-vest a județului Caraș-Severin, acolo unde cursul Bârzavei iese din zona colinară și montană a Munților Dognecei înspre câmpia ce se continuă mai apoi cu cea a Timișului, în arealul localităților Berzovia, Gherteniș, Ramna, Ersig și Șoșdea. Geografic, este una din puținele zone de câmpie ale Banatului cărășan, fapt care ne întărește argumentația vizavi de interesul pronunțat al unor elemente alogene față de aceste locuri.

Contextul așezării în acest spațiu geografic a unor familii de origine maghiară sau pecenegă a fost determinat, în opinia noastră, de urcarea Angevinilor pe tronul Ungariei la începutul secolului al XIV-lea, eveniment ce a inaugurat o întregă mișcare de reformă¹, cu urmări vizibile asupra comunității românești, în general, și a elitelor sale sociale, în particular. Faptul că noua dinastie s-a dovedit a fi, înainte de toate, o dinastie militară, ce va purta lupte continue, ofensive pentru cucerirea de noi teritorii, nu a putut să nu afecteze structurile militare ale regatului, îndeosebi în regiunile mărginașe, chemate să susțină eforturile militare ale puterii centrale. Banatul a beneficiat de o atenție deosebită căci, după ce politica externă a regatului a oscilat între Adriatică și Balcani, ea s-a canalizat în a doua jumătate a secolului înspre sud-estul european, unde se vor desfășura acțiuni politico-militare împotriva Țării Românești și a țaratelor bulgare, totul dublat de un prozelitism catolic încurajat de papalitate și susținut de regalitatea maghiară. În aceste circumstanțe și beneficiind de oportunitățile militare, dar și funciare ale zonei, considerăm

¹ Engel Pál, *Regatul Sfântului Ștefan. Istoria Ungariei medievale (895-1552)*, Cluj-Napoca, 2006, p. 202-203.

că s-a produs în primele decenii ale secolului al XIV-lea așezarea unor familii nobile maghiare sau pecenege în zonă, deși nu s-au păstrat decât parțial asemenea acte². Cea mai notorie prezență a fost cea a familiei Himfy (al cărui personaj central s-a conturat a fi în timp Benedict Himfy), ce și-a dobândit patronimicul bănățean de Remetea după una din posesiunile care au constituit nucleul domeniului lor funciar din Banat. Alături de această influentă familie și în imediata vecinătate a posesiunilor sale regăsim stăpânirile familiei Chep de Gherteniș, atestată documentar pentru prima oară în anul 1365³, pe cele ale lui Ioan *Bissenus* (Pecenegul), castelan de *Ersomlow* (Vârșeț) și comite de *Owar*, pomenit întâia oară în anul 1357⁴ sau ale familiei Danciu de Macedonia⁵, pe care o regăsim în unele documente atât în situații pașnice cât și litigioase cu familiile Himfy și Chep de Gherteniș, dar și cu oamenii locului.

Studiul de față ambiționează să refacă, atât cât informația documentară o permite, imaginea social-economică a unui domeniu bănățean, rezultat în urma unor donații regale de început de secol XIV, ce a dus la așezarea în zona delimitată anterior a unor implanturi nobiliare alogene, a căror interferență cu lumea tradițională românească a modificat în bună măsură sistemul de stăpânire funciară, precum și tipologia relațiilor sociale, rezultatul acestui proces încadrându-se totuși mediului feudal al epocii, cu toate trăsăturile sale definitorii, conturate mult mai bine la trecerea dinspre veacul al XIV-lea spre cel de-al XV-lea secol.

În ceea ce privește familia Chep de Gherteniș, mărturii certe asupra originii sale cât și a momentului așezării sale în Banat nu ne sunt cunoscute

² De pildă, actul din 26 iulie 1320 prin care regele Carol Robert îi donează magistrului Ladislau posesiuni aparținând lui *Baach Kenezi* (*Miscellanea Heimiana*, nr.71 a cărui copie se află în Arhivele Naționale Maghiare, Budapesta, în manuscrisul lui Fekete Nagy Antal, *Temesi Bánság Oklevéltara*). Suntem îndreptățiți să credem că acest Ladislau este una și aceeași persoană cu Ladislau, fiul lui *Heym*, care în anul 1323 împreună cu frații săi, Paul și Ioan, au dobândit de la rege moșiile Oșiacu, *Chechet*, *Zeuren* și Bocorundia din nord-vestul districtului Caraș, stăpâniri care au aparținut familiei cnezului Baci (Bach). Vezi Dumitru Țeicu, *Banatul montan în evul mediu*, Timișoara, 1998, p. 304 și 360.

³ Ortway Tivadar (red.), Pesty Frigyes, *Oklevelek. Temesvármegye és Temesvárváros történetéhez*, I, Pozsony, 1896, p. 103.

⁴ DRH, C, Transilvania, București, 1977-, p. 285.

⁵ Așezarea Macedonia era situată în comitatul Timiș, pe malul Timișului, prima atestare documentară datând din 1334, când parohia a fost înscrisă în listele papale. Vezi D. Țeicu, *Geografia ecleziastică a Banatului medieval*, Cluj-Napoca, 2007, p. 188.

până în prezent. Bănuim însă că a fost vorba de o familie de origine maghiară, donată tot în prima jumătate a secolului al XIV-lea cu moșii în Banat, dintre care posesiunea Gherteniș a fost consemnată încă din anul 1328 ca *terra Gertanus*, ea fiind situată între râul Bârzava și valea Fizeșului⁶. Un posibil indiciu ar fi semnalarea în anul 1331 a unui anume Ștefan de Chep, slujbaș din Cuiiești al castelanului de Mehadia, într-un document ce atestă pentru prima dată cetatea Cuiiești, situată în hotarul actual al orașului Bocșa⁷. Or, această cetate și districtul omonim se situau în acea vreme în imediata vecinătate a zonei pe care am luat-o în discuție, pe direcția sud - sud-est, așa încât nu ar fi imposibil ca acest Ștefan de Chep să fi obținut, la un moment dat și într-un anumit context, moșia Gherteniș, aflată la doar 10 km de cetatea Cuiieștiului. Este o ipoteză suficient de plauzibilă pentru a fi luată în calcul. Prima atestare certă a familiei Chep de Gherteniș datează din 7 martie 1365⁸, când Andrei și Ștefan zis Chep de Gherteniș (*andree et Stephani dictis Chepe de Gertyanus*) se opun lui Ioan zis *Bonch* și altora care au încercat să împiedice înstrăinarea posesiunilor *Pysky* și *Nadasd* din comitatul Timiș de către fiii și fiica lui Iacob *dicti Saar*. Treisprezece ani mai târziu, în 1378⁹, Andrei Chep de Gherteniș este întărit de Ludovic I în stăpânirea acestor posesiuni, fără a întâlni nicio opreliște. Este posibil ca acest Ștefan Chep de Gherteniș din 1365 să fie una și aceeași persoană cu Ștefan de Chep din 1331. Faptul nu pare imposibil, în opinia noastră.

Patrimoniul bănățean al familiei nobililor Chep de Gherteniș a fost destul de modest, numărând, după cunoștințele noastre, aproximativ 20 de posesiuni (un domeniu mediu raportat la patrimoniile funciare ale nobilimii bănățene – românești și alogene – ce se vor contura din punct de vedere documentar pe parcursul secolelor XIV-XV). Demn de remarcat este faptul că regăsim stăpânirile familiei Chep răspândite în trei dintre comitatele

⁶ D. Țeicu, *Banatul montan...*, p. 329 *apud* Györffy György, *Az Árpádkori Magyarország történeti földrajza*, III, Budapesta, 1987, p. 484.

⁷ *Castellanus de Myhald per officialem suum de Kuesd nomine Stephanum de Chep*, vezi Viorel Achim, *Banatul în evul mediu. Studii*, București, 2000, p. 46.

⁸ Ortway T., Pesty F., *op.cit.*, p. 103.

⁹ *Ibidem*, p. 138.

bănățene – Caraș, Timiș și Torontal¹⁰, într-o zonă de deal și câmpie, deci cu un potențial economic sporit față de domeniile cnezilor nobili, ulterior nobililor români din districtele privilegiate bănățene, situate pe văile și în depresiunile intramontane. Limitele teritoriale ale domeniului Gherteniș par a fi fost stabilite în mod aleatoriu de vecinătatea cu alte nuclee familiale nobiliare din zonă, dintre care prezența Himfyestilor a fost, cu siguranță, aproape sufocantă, de vreme ce stăpânirile cărășene ale nobililor Chep par mai degrabă o enclavă destul de izolată în mijlocul întinsului domeniu Remetea-Ersig, în timp ce înspre sud-vest se loveau de posesiunile nobililor de *Halymba*¹¹. Faptul în sine poate constitui o explicație pentru profilul predominant conflictual al acestei familii, documentele vremii trădând un șir lung de litigii în care au fost implicați membrii familiei Chep de Gherteniș (cu mult peste ceea ce exemplele altor nuclee familiale ne relevă), în care ei apar fie în calitate de agresori, fie ca parte vătămată, de multe ori documentele surprinzându-i alături de supușii lor, familiari și iobagi.

Interesează în egală măsură modul în care familia Chep și-a dobândit posesiunile bănățene, cu toate că, în cazul ei, dacă ar fi să o comparăm cu exemplul familiei Himfy, apar mult mai puțin pregnant uzurpările probabile ale stăpânilor cneziale din zonă. Știm, bunăoară, că familia Chep și-a obținut în urma unor donații regale moșiile *Pysky*, *Nadasd* și *Erdeuhegh* din comitatul Timiș în anul 1378¹², *Symafalu* din comitatul Timiș în 1380¹³ și părți din posesiunea *Kerev* din comitatul Torontal în 1406¹⁴, după cum se pare că, în 1374, și-a însușit posesiunea *Foktalan* din comitatul Caraș în baza dreptului de preemțiune, recunoscut ca atare de Ludovic I¹⁵. Într-un singur caz se poate certifica documentar o posibilă însușire forțată a unei moșii, este vorba de posesiunea *Bykach*, având în vedere opoziția extrem de violentă pe care au

¹⁰ Astfel, în stăpânirea familiei Chep s-au aflat moșiile Gherteniș, *Gradistyan*, *Polchfalwa*, *Porholch*, *Foktalan*, *Nyek* și *Cheer* din comitatul Caraș, *Pysky*, *Nadasd*, *Erdeuhegh*, *Bykach*, *Nogbikach* și *Symafalu* din comitatul Timiș, precum și *Kerev*, *Wanhalom*, *Galad*, *Keked*, *Kure*, *Kodrmzew* și *Beldre* din comitatul Torontal.

¹¹ Așezarea dispărută *Halymba* se afla pe malul stâng al Bârzavei, în hotarul actual al comunei Măureni, la cca. 6 km de Gherteniș. *Apud* D. Țeicu, *op.cit.*, p. 335-336.

¹² Ortway T., *op.cit.*, p. 138.

¹³ *Ibidem*, p. 141.

¹⁴ *Ibidem*, p. 378.

¹⁵ Ioan Hațegan, Ligia Boldea, Dumitru Țeicu, *Cronologia Banatului, II/1. Banatul între 934-1552*, Timișoara, 2007, p. 123.

întâlnit-o din partea lui Ioan de *Beuldre*, care nu numai că se opune punerii în stăpânire ordonată de Ludovic I în aprilie 1370¹⁶ dar, împreună cu oamenii săi, are îndrăzneala de a-i ataca pe oamenii regelui și ai capitlului, precum și pe împuternicitul familiei Chep de Gherteniș, rănind atât oameni cât și animale, după care i-au dus pe acești delegați în satul său, unde i-a batjocorit și bătut crunt după ce a smuls din mâinile lor scrisoarea regală de punere în posesie. Nu suntem în măsură să spunem care a fost finalitatea acestui proces; ceea ce știm este că, într-un document din 3 martie 1417¹⁷ este amintit Iacob Chep de *Bikach*, de unde putem deduce că anterior dreptul de stăpânire a fost tranșat în favoare familiei sale.

În planul stutului lor social-juridic, nobilii Chep de Gherteniș ni se înfățișează ca o familie cu o prezență mult mai modestă în panopia demnitarilor Banatului medieval, un Iacob Chep de Gherteniș fiind doar amintit în calitate de vicecomite de Caraș în anul 1408¹⁸.

Ambianța socială în care acest nou implant și-a găit formele de manifestare presupune și un recurs la relațiile care s-au stabilit între această familie nobilă și supușii săi, iobagi în speță, recurs posibil în măsura în care documentele vremii încep să prolifereze din a doua jumătate a secolului al XIV-lea ca urmare a noilor cerințe social-juridice impuse de dinastia Angevinilor¹⁹. Incursiunea pe care ne-o propunem suferă însă un serios impediment legat de inconsistența informației documentare vizavi de problema iobăgimii transilvănene, în general, și a celei bănățene, în particular, în perioada secolelor XIV-XV. *Que de leçons ne pourrait-on pas attendre d'une carte de la liberté et de la servitude paysannes!* - avea să scrie celebrul istoric medievist Marc Bloch în lucrarea sa asupra societății feudale²⁰. O exclamație ce conține frustrarea cercetătorului confruntat cu tăcerea documentelor în legătură cu un întreg segment social, esențial pentru evoluția societății umane medievale, în perioade semnificative de timp. În egală măsură, în ceea ce privește spațiul transilvănean (și, prin extensie, cel bănățean, am adăuga noi), istoricul

¹⁶ Pesty Frigyes, *Krassó vármegye története*, III, Budapesta, 1882, p. 94.

¹⁷ Ortway T., *op.cit.*, p. 531.

¹⁸ Pesty F., *op.cit.*, p. 263.

¹⁹ Dan Grigore Pleșia, *La noblesse roumaine de Transylvanie. Structure et évolution*, în *RRH*, 3, 1987, p. 188.

²⁰ *Apud* Georges Duby, *Seigneurs et paysans. Hommes et structures du Moyen-Age* (II), Flammarion, 1988, p. 186.

Nicolae Edroiu consideră că istoria iobăgiei transilvănene a fost multă vreme o problemă controversată, fapt determinat de afirmarea sau negare de către istorici a existenței relațiilor feudale în spațiul românesc, a feudalismului însuși, deși demonstrarea diferențierii țărănimii, a accentuării acestui proces socio-economic și a aservirii ei, a funcționării economiei țărănești în cadrul feudal de organizare a sistemului de obligații față de stăpânii domeniali ale țărănimii șerbite constituie o operație absolut necesară de întreprins pentru înțelegerea realităților sociale din evul mediu de la noi²¹.

Din păcate, o asemenea întreprindere este dificilă deoarece se situează la nivelul cel mai umil al activității umane, într-o zonă care lasă puține vestigii și care scapă practic, în toate epocile, curiozității istoricilor, atâta vreme cât documentele sunt puține din punct de vedere cantitativ și, de cele mai multe ori, inconsistente din punct de vedere calitativ.

Dezvoltarea patrimoniului funciar al familiei Chep de Gherteniş într-o zonă predominant de deal și câmpie îl leagă în mod intrinsec de evoluția producției cerealiere, fapt ilustrat documentar prin cele câteva referiri la ogoarele cu grâne care au făcut obiectul unor dispute între nobilii Chep și vecinii lor Himfy de pe moșia Remetea-Ersig în anii 1404²², 1415²³ și 1416²⁴, cu precizarea, nu lipsită de semnificație, că toate aceste consemnări au fost incluse în documente procesuale, emenate ca o consecință a deselor litigii izbucnite între stăpânii feudali din Gherteniş și cei din Remetea-Ersig, și nu în acte care ar fi putut să mărturisească asupra sistemului de cultură, al tehnicilor agrare sau al muncii propriu-zise a câmpului. În fond, toate aceste detalii, esențiale pentru o mai riguroasă înțelegere a vieții rurale medievale, nu sunt niciodată descrise în documentele vremii pentru ele însele, iar istoria tehnicilor agrare nu se poate reconstitui doar din relatări scrise, care nu aduc asupra muncii umane decât o mărturie parțială. În sistemul agrar tradițional al câmpurilor europene, fertilitatea acestora a fost obținută prin folosirea conjugată a trei procedee: instituirea rotației culturilor, prin care o parte era lăsată pârloagă, îngrășarea pământului în mod natural și ogorul cultivat²⁵.

²¹ Nicolae Edroiu, *Studierea iobăgiei transilvănene*, în vol. David Prodan – *Puterea modelului* (Coord. N. Bocșan, N. Edroiu, L. Maior, A. Răduțiu, P. Teodor), Cluj-Napoca, 1995, p. 16.

²² Ortvy T., *op. cit.*, p. 342.

²³ Pesty F., *op. cit.*, p. 280.

²⁴ Ortvy T., *op. cit.*, p. 520.

²⁵ G. Duby, *op. cit.*, p. 106.

Pentru Transilvania și Banat, sistemul de cultură al secolelor XIV-XV a rămas cu preponderență bienal, deși din a doua jumătate a secolului al XIV-lea este menționată și practicarea sistemului trienal²⁶, precum și fertilizarea ogorului, un document din anul 1322 menționând *pământurile de arătură și gunoite* de pe moșiile lui Teodor din Voiteg (așezare situată la cca. 25-30 km. de Gherteniș) din comitatele Caraș și Timiș²⁷. Nici inventarul agricol nu este mai bine ilustrat documentar, deși legat de domeniul Gherteniș, se face pomenire la secera luată cu forța în 1387 de la iobagul lui Ștefan de Remetea²⁸ sau la plugurile luate de Iacob de Gherteniș de la iobagii din *Galad*²⁹.

Fără îndoială însă că existența și proliferarea morilor pe cursul Bârzavei la sfârșitul secolului al XIV-lea a fost potențată, în primul rând, de sporirea producției cerealiere pe domeniile Gherteniș și Remetea-Ersig, de unde șirul de conflicte dintre nobilii de pe cele două domenii dintre anii 1406 și 1421³⁰, ce și-au lăsat amprenta, prin violetele la care s-a ajuns, asupra comunității rurale iobăgești aferente.

Domeniului Gherteniș i-au fost proprii, pe lângă pământuri de arătură, și fânețe și păduri, consemnate ca atare în plângerile formulate de membrii familiei în anii 1405³¹ și 1415³² împotriva nobiilor de *Halymba* și a celor din Remetea-Ersig care, împreună cu iobagii lor, le-au devastat în repetate rânduri.

Fără a vorbi explicit despre componența și mărimea inventarului animalier, documentele de la sfârșitul secolului al XIV-lea și începutul secolului al XV-lea fac referire la caii, vitele și porcii crescuți pe domeniu, ai familiei Chep, dar și ai familiarilor și iobagilor lor, în același context al unor permanente vexații și conflicte interdomeniale, în care jefuirea bunurilor iobăgești pare o practică curentă, fapt care, potrivit spiritului și literei legislației în vigoare, aducea atingere bunăstării stăpânului feudal.

Este dificil de reconstituit astăzi întregul sistem de relații ce s-au stabilit între familia nobililor Chep de Gherteniș și supușii săi iobagi, informația

²⁶ Ștefan Pascu, *Voievodatul Transilvaniei*, vol. III, Cluj-Napoca, 1986, p. 99.

²⁷ *DIR*, veacul XIV, C, II (1321-1330), București, 1952, p. 54.

²⁸ Ortway T., *op. cit.*, p. 152.

²⁹ *Ibidem*, p. 487.

³⁰ Octavia Răuț, *Mori medievale în Banat*, în *Banatica*, 12/II, 1993, p.29; Dumitru Țeicu, *Arheologia satului medieval din Banat*, Reșița, 1996, p. 39.

³¹ Ortway T., *op. cit.*, p.353.

³² Pesty F., *op.cit.*, p. 280.

documentară fiind extrem de lapidară din acest punct de vedere. Ca și în cazul Transilvaniei, pentru secolele XIV-XV lipsesc și în Banat urbariile, conscripțiile, inventarele sau socotelile domeniile ce ar putea să indice, fără dubii, mecanismul de funcționare al relațiilor feudale în interiorul domeniului nobililor de Gherteniș. Translatând însă informația generalizată legată de iobăgimea transilvăneană asupra iobagilor de pe un domeniu feudal bănățean, îndrăznim să conchidem că similitudinile nu pot fi decât evidente. Un prim ajutor ar putea veni dinspre analogiile ce pot fi făcute cu exemplele furnizate de realitățile social-economice de pe domeniile învecinate cu cel al nobililor de Gherteniș, domenii cu ai cărui stăpâni nobilii Chep au intrat deseori în coliziune de interese. Este vorba, în primul rând, de marele domeniu Remetea-Ersig al familiei Himfy, dar și de domeniile familiei de *Halymba* sau cel al familiei nobile române Dan de Duboz. De precizat că documentele de sfârșit de secol XIV și început de secol XV referitoare la familia Chep fac referire în mai multe rânduri la iobagii de pe posesiunile acestora, întotdeauna însă într-un context litigios, fie ca parte agresată de alți nobili, fie angrenați alături de stăpânii lor într-o serie de violențe pe moșiile învecinate. Doar într-un singur caz sunt individualizați doi dintre iobagii familiei, și anume Nicolae și Ioan de pe posesiunea *Garadystya*³³, fapt care se înscrie pe deplin în practica de cancelarie a vremii, extrem de parcimonioasă față de persoanele supuse în plan social, pe cât de detaliată a fost în legătură cu identitatea personajelor situate pe treptele superioare ale ierarhiei sociale. Pentru Banat, cel puțin, de abia de la sfârșitul secolului al XV-lea și mai apoi în mod constant în secolele XVI-XVII iobagii sunt nominalizați frecvent, alături de stăpânii lor, cu loturile lor sau în satele de baștină, fapt ce pare să țină de modul în care au evoluat formulările de cancelarie, mult mai detaliate pe măsura scurgerii timpului.

Nu avem documente care să probeze modul în care sarcinile feudale au fost îndeplinite de iobagii de domeniul nobililor Chep de Gherteniș. Putem însă aprecia că plata censului, de pildă, ca prestație de bază, nelipsită din raporturile dintre iobag și stăpân, a fost o realitate neeludată și pe acest domeniu, în măsura în care, sub forma *terragium*-ului apărea în documente doar ca obiect de dispută între doi stăpâni, în legătură cu strămutarea unor iobagi de la un

³³ Ortway T., *op. cit.*, p. 404. Așezare dispărută astăzi, a fost localizată pe cursul Bârzavei, în hotarul actual al satului Gherteniș, comuna Berzovia, Coriolan Suci, *Dicționar istoric al localităților din Transilvania*, vol. II, București, 1967, p. 331.

stăpân la altul³⁴, sub rezerva că o identificare certă a censului cu *terragium*-ul este discutabilă. Știm că, bunăoară, familia Chep s-a implicat în strămutări forțate de iobagi de pe domeniul vecin al Himfyeștilor³⁵, nesocotind această obligație materială, pecuniară, stipulată în legislația din a doua jumătate a secolului al XIV-lea (decretele regale din anii 1351 și 1391). De asemenea, neplisite considerăm că au fost și darurile, adaptate la produsele locului, la nevoile stăpânului sau la posibilitățile de prestație ale supusului. Documentele vorbesc, de asemenea, despre grânele iobagilor de pe domeniul Ghertenis, despre turmele de porci scoși la ghindă în pădurile domeniiale, despre vitele și caii de muncă, elemente ce converg către o posibilă reconstituire a dărilor în produse față de stăpânii lor. Cel puțin creșterea porcilor pare să fi prevalat în zonă în favoarea creșterii oilor, atât cât documentele lasă să se întrevadă, o motivație putând fi aceea că zona mai joasă în care a fost dispus domeniul familial nu a favorizat păstoritul de anvergură. Nici obligația în muncă nu este deloc bine aspectată documentar, deși prestarea ei poate fi dedusă din referirile colaterale la ogoarele, fânețele, pădurile sau morile domeniiale, în funcție nu numai de nevoile diverse ale domeniului, ci și de alte sarcini iobăgești³⁶.

Din altă perspectivă, documentele consultate, reflectând perioada de sfârșit de secol XIV și început de secol XV, sunt în totalitate legate de litigii ivite între nobilii Chep și vecinii lor, în cadrul cărora iobagii, slugile și familiarii acestora sunt amintiți fie ca factori activi, fie ca factori pasivi, conturându-se o imagine destul de plastică și de activă asupra raporturilor de vecinătate din zonă, singurul context care aruncă o lumină mai vie asupra existenței iobăgești din acele timpuri. Potrivit legislației specifice adoptate în vremea regilor Ludovic I și Sigismund de Luxemburg niciun iobag al regelui, al nobililor sau al altor stăpâni de iobagi din țară nu putea fi prins, zălogit sau judecat decât de stăpânul său ori de dregătorul acestuia, iar în cazul în care aceștia nu ar fi făcut dreptate pârâșilor, să fie chemați de aceștia din urmă în

³⁴ David Prodan, *Iobăgia în Transilvania în secolul al XIV-lea*, vol. I, București, 1967, p. 12; Costin Feneșan, *Noi informații privind iobăgimea din Banat în secolul al XIV-lea*, în vol. Ștefan Meteș la 85 de ani, Cluj-Napoca, 1977, p. 255; Ioan Hațegan, *Habitat și populație în Banat (secolele XI-XX)*, Timișoara, 2003, p. 70.

³⁵ Maria Holban, *Deposedări și judecăți în Banat pe vremea Angevinilor și ilustrarea lor prin procesul Voya (1361-1378)*, în *SMIM*, V, 1962, p. 68-69.

³⁶ D. Prodan, *op.cit.*, p. 75; Sabin Belu, *Situația social-economică a unor sate din Munții Apuseni în evul mediu*, în *AIIA Cluj*, 1979, 22, p. 287.

fața regelui sau a judecătorilor săi obișnuiți³⁷. După jurisdicția seniorială urma scaunul de judecată al comitatului ca instanță de apel pentru cei nemulțumiți cu judecata feudalului în pricinile cu dependenții acestuia sau împotriva feudalului însuși. Iobagii nu aveau drept de apel împotriva stăpânului lor; în cazul în care un feudal aducea vreo vătămare iobagilor unui alt feudal acesta, lezat în interesele sale, putea ridica pâră împotriva lui³⁸. Edificatoare este întreaga documentație pe care o avem la dispoziție – toate aceste pricini s-au judecat în fața comiților, a vicecomiților și a juzilor nobililari ai comitatelor Caraș, Timiș și Torontal, în câteva rânduri la solicitare explicită a regelui. În toate cazurile apelanți la hotărârea judecătorească au fost stăpânii iobagilor, în pofida faptului că cei prejudiciați în mod direct de diferitele spolieri, agresțiuni sau violențe au fost iobagii lor, persoane fără identitate juridică însă. În mod evident, în fața legii, adevăratul prejudiciu a fost cel adus nobilului stăpân și nu iobagului, toate plângerile înaintate instanțelor încheindu-se cu această constatare. Asigurând dreptul de judecată al stăpânului se poate constata că textele exceptează curent delictele mari implicând pedepse capitale, ce afectau siguranța publică, care rămâneau în competența altor scaune de judecată, de domeniu public. Au existat însă și privilegiile, exinzând dreptul de judecată al stăpânului feudal și asupra delictelor mari, privilegiile acordate prin așa-numitul *ius gladii* (dreptul paloșului) – un favor special acordat de regalitate pentru merite deosebite sau situații speciale. Un asemenea privilegiu a fost acordat, de pildă, familiei Himfy în anul 1369³⁹, familie de pe domeniul feudal vecin Ghertenișului, cu care nobilii Chep se vor înrudi la începutul secolului al XV-lea. În mod cert însă, familia Chep nu a beneficiat de un asemenea privilegiu.

În ceea ce privește obligațiile militare ale iobagilor de pe domeniul Gherteniș, puține referințe concrete se desprind din documentele care ne stau la dispoziție. În climatul unei perioade extrem de tensionate din punct de vedere militar, odată cu creșterea primejdiei otomane, problema apărării fruntariilor sudice ale regatului a sporit mereu în importanță, determinând măsuri militare

³⁷ *Ibidem*, p. 108-109; Ioan Aurel Pop, *Statutul cnezilor supuși pe domeniile feudale din Transilvania în secolul al XIV-lea*, în vol. *Civilizație medievală și modernă românească* (coord. N. Edroiu, A. Răduțiu, P. Teodor), Cluj-Napoca, 1985, p. 103.

³⁸ Francisc Pall, *Organizarea politică, fiscală, judecătorească, militară și bisericească a Transilvaniei în sec. XIV-XV*, în *SMIM*, XI, 2003, p. 362.

³⁹ Lendavai Miklós, *Temes vármegye nemes családjai*, vol. I, Budapesta, 1896, p. 34. Avram Andea, *Banatul cnezial până la înstăpânirea habsburgică (1718)*, Reșița, 1996, p. 83.

concrete, atât pentru stăpânii feudali și comunități, cât și pentru iobagi. De la diferitele dări ordinare sau extraordinare de război, la lucrul la cetăți, întreținerea oastei sau obligația de a face ei înșiși serviciul militar, o întregă panoplie de modalități de implicare a iobăgimii în efortul de apărare al țării. Cu atât mai mult cu cât, după Nicopole, Sigismund a trebuit să adopte o strategie defensivă bazată pe cetățile dunărene din părțile sud-estice. Regele-împărat a încercat, încă de la începutul domniei sale, să impună în regat o serie de planuri de reorganizare, de reglementări, încercări de reformă sau noi sisteme de recrutare care să ducă la lărgirea cadrelor armatei, atât a celei regale cât și a celor comitatense. Dezastrul de la Nicopole a revelat regelui incapacitatea învechitei organizații militare a nobilimii, care avea mereu tentative de a se sustrage de la obligațiile sale ostășești or, în acest context, Sigismund a încercat să completeze oastea regatului impunând nobilimii trimiterea sub arme a unei părți a iobăgimii, în raport cu mărimea proprietății feudale. Ca urmare, în Dieta de la Timișoara din 1387 el obține hotărârea ca fiecare nobil de moșie să pregătească *more exercituantium* de fiecare 20 de iobagi un arcaș (*pharetrarium*) și să-l ia cu sine la oaste⁴⁰. Știm astăzi cu certitudine faptul că trei dintre membrii familiei Chep de Gherteniș, cel puțin – frații Iacob, Andrei și Nicolae – au participat în primele două decenii ale secolului al XV-lea la campaniile purtate de regatul maghiar împotriva Veneției și Bosniei, serviciile lor credincioase determinându-l pe rege ca la încheierea campaniei venețiene, în 28 aprilie 1413⁴¹, să ceară oficialilor regatului să procedeze cu prudență în privința judecăților și a străngerii taxelor și dărilor de la și de pe posesiunile nobililor Chep. Nu ne este revelat din conținutul documentar dacă și un număr de iobagi ai lor au fost dizlocați în aceste campanii; foarte probabil însă, dat fiind patrimoniul funciar al familiei, ce a presupus existența unei iobăgimi aferente. Mai mult încă, avem motive să credem că familia Chep a încercat să se prevaleze de acest avantaj oferit de angajarea sa militară în campaniile regale eludând dispozițiile puterii centrale de a nu împiedica libera strămutare a iobagilor, potrivit rânduielilor vremii. Însuși Filippo Scolari, în calitatea sa de comite de Timiș se adresează în 16 mai 1416⁴² vicecomișilor de Cenad, Timiș și Caraș pentru a le reaminti de dispozițiile regale legate de dreptul de

⁴⁰ Fr. Pall, *op.cit.*, p. 364; A. Andea, *Obligațiile militare ale cnezilor din Banat*, în *Banatica*, 13/II, 1995, p. 12.

⁴¹ Ortway T., *op. cit.*, p. 474.

⁴² Pesty F., *op.cit.*, p. 283.

strămutare al iobagilor acelor nobili care au luptat în Bosnia cu un an în urmă, focalizându-se pe cazul particular al iobagilor nobililor Iacob și Nicolae Chep, ce ar fi dorit să uzeze de acest drept, dar ar fi fost împiedicați de soțiile celor doi nobili.

Revenind la obiectul cercetării noastre, informația documentară deținută pare a se circumscrie în totalitate conflictelor interdomeniale declanșate și consumate de stăpânii feudali pentru popularea și valorificarea moșiilor lor. Imaginea iobagului – ca mână de lucru și sursă de venituri materiale și pecuniare, răzbate din șirul de acțiuni procesuale determinate de ciocnirea intereselor stăpânilor lor, domeniul familiei Chep de Gherteniș nefiind ocolit de asemenea turbulențe. În fapt, asistăm la lupte continue între nobilii din Gherteniș cu cei din familiile Himfy, Dan de Duboz, *Halymba*, Beregsău sau *Ded*, în care domeniile lor și, implicit, pământurile iobăgești au fost devastate și prădate, în timp ce iobagii lor a fost agresați (uneori uciși), jefuiți de bani, bunuri și vite sau răpiți și strămutați în mod forțat, încălcându-se atât drepturile iobăgești cât și cele senioriale. Din totalul celor 18 pricini semnalate pe parcursul unei jumătăți de veac, la sfârșitul secolului al XIV-lea și începutul secolului al XV-lea, ne atrage atenția repartizarea „echilibrată”, uniformă a cauzelor în care familia Chep a acționat ca agresoare, cu cele în care ea însăși a fost victima unor violențe similare. Acțiune și reacțiune într-un spațiu relativ restrâns, cu efecte de bună seamă perturbatoare pentru buna desfășurare a activității domeniiale și a celei iobăgești circumscrise ei.

Una din cele mai frecvente acțiuni semnalate a fost cea a depozitării, uneori extrem de violente, a iobagilor de bunurile lor, animale și grâne cu predilecție, dar și de alte lucruri personale sau bani. Un prim asemenea caz este semnalat în 27 iulie 1370⁴³ când magistrul Ioan, castelan al cetății Haram și vicecomite de Caraș, împreună cu juzii nobiliari dau de știre că s-a prezentat în fața sa slujbașul magistrului Andrei *dicti Chepe de Nyeg*⁴⁴ pentru a-l acuza pe Matia, slujbașul lui Ioan de *Vizuar*⁴⁵ că a luat cu forța un cal de la un iobag al nobililor Chep, ce fusese trimis la târgul de pe posesinea *Bodugazunfalva*⁴⁶.

⁴³ *Ibidem*, p. 99.

⁴⁴ Așezare dispărută, localizată la sud-este de Gherteniș, C. Suci, *op.cit.*, p. 377.

⁴⁵ Așezare dispărută, localizată la poalele dealului Vârșeț, D. Țeicu, *Banatul montan...*, p. 341.

⁴⁶ Așezare dispărută, localizată în hotarul actual al orașului Bocșa Română, D. Țeicu, *op.cit.*, p. 303.

În urma cercetării efectuate de Toma de *Kisteluk* vinovăția pârâtului pare să fi fost dovedită.

Din 20 august 1387⁴⁷ datează actul prin care este amintită fapta lui *Pascha* și Ioan de Ghertenîș care, pătrunzând pe domeniul lui Ștefan de Remetea, au luat de la iobagul acestuia, Guba (*quod wlggo Guba dicitur*), o căciulă, o seceră și o vită, spre paguba numitului Ștefan. În fața plângerii acestuia din urmă, vicecomitele de Timiș, Dimitrie și juzii nobiliari l-au desemnat pe Laurențiu de *Cechtelech* cu aflarea adevărului.

La începutul secolului al XV-lea, în 25 octombrie 1404⁴⁸, este semnalat un alt furt, comis de nobilii Andrei, Iacob și Nicolae, fiii lui Chep de Ghertenîș pe moșia Șoșdea a nobilului Ștefan, fiul lui Petru de Remetea (nepot de frate al fostului ban Benedict Himfy), unde au pătruns înarmați și au luat cu forța porcii și grânele iobagilor din sat. Cazul de față ne dă posibilitatea, prin documentația care ni s-a păstrat, să observăm întregul mecanism judiciar pus în funcțiune, de la dispoziția regală din 20 octombrie 1404 adresată Capitlului din Cenad, la declanșarea cercetării în 25 octombrie de către vicecomitele de Caraș și juzii nobiliari, până la ancheta propriu-zisă efectuată în ziua de 29 octombrie a aceluiași an.

Cinci ani mai târziu, în 12 ianuarie 1409⁴⁹, Sigismund de Luxemburg a ordonat Capitlului din Cenad o nouă anchetă, care să soluționeze plângerea făcută de data aceasta de sus-numiții frați Chep de Ghertenîș împotriva lui Dumitru, fiul lui Ladislau, fiul lui Dan de Duboz, care a fost acuzat că a atacat doi iobagi ai familiei Chep ce mergeau pe drumul liber, i-a lovit și rănit, după care i-a deposedat de 57 de porci grași, de 50 de florini monedă nouă, precum și de alte lucruri și bunuri găsite asupra lor. Conform uzanțelor, capitlul a dat de știre că a fixat împreună cu nobilii și alte stări din comitatul Timiș data procesului, al cărui deznodământ nu îl cunoaștem însă.

În 1411 întâlnim un caz interesant prin prisma terminologiei sociale folosite în documentul din 29 august⁵⁰, prin care vicecomitele de Caraș, Iuga

⁴⁷ Ortway T., *op. cit.*, p. 152.

⁴⁸ Pesty F., *op. cit.*, p. 247.

⁴⁹ Ortway T., *op. cit.*, p. 404. Familia Dan de Duboz a stăpânit un întins domeniu feudal cu centrul al Duboz, sat situat în câmpia Banatului, pe valea Pogănișului, unul din domeniile cele mai întinse din zonă, ce plasa familia în rândurile marilor nobili ai regatului. Vezi Viorel Achim, *op. cit.*, p. 130-131.

⁵⁰ Pesty F., *op. cit.*, p. 276; Ligia Boldea, *Nobili și cnezi bănățeni – noi reflecții asupra unor*

de Zana și juzii nobiliari i-au desemnat pe Ioachim de *Badad* și pe Ioan de *Zigeth* să cerceteze plângerea înaintată de Ștefan, fiul lui Petru de Remetea, potrivit căreia Iacob, fiul lui Chep de Gherteniș, a luat cu forța un cal al iobagului Dionisie, cnez de *Zekes* (Secășeni) – *unuum equom Jobagionis eiusdem magistri Stephani Dionisy scilicet Kenesy de Zekes* – și l-a dus pe un fânaț mai ferit de pe moșia sa. Dubla calitate a lui Dionisie trădează, în opinia noastră, acel proces de erodare a statutului social-juridic al multor cnezi bănățeni, desfășurat în a doua jumătate a secolului al XIV-lea și la începutul secolului al XV-lea, constituindu-se într-o dovadă contundentă a existenței structurilor sociale anterioare românești, asupra cărora s-a suprapus stăpânirea feudală a nobililor alogeni în secolul al XIV-lea.

În unele cazuri, conflictele interdomeniale dintre nobili au generat și acuzații false, care trebuiau demontate prin mărturia unui număr mare de nobili adevărați și a depunerii jurămintelor în fața capitlului. Un asemenea exemplu ne este furnizat în 2 august 1414⁵¹ de o presupusă acțiune în forță a lui Iacob, fiul lui Andrei Chep de Gherteniș care, împreună cu oamenii săi, ar fi pătruns cu forța pe moșia *Galad*⁵² a nobililor de Beregsău, de unde ar fi luat 20 de boi împreună cu plugurile iobagilor de pe moșie, perturbând astfel grav lucrarea pământului și aducând prejudicii majore iobagilor păgubiți și, implicit, stăpânului lor. Pentru stabilirea adevărului s-a ajuns să se solicite mărturia a 25 de nobili precum și prestarea jurământului de către cele două părți, dată fiind proporția semnificativă a pagubei ce ar fi fost comise, iar în cazul în care acuzația ar fi fost neadevărată, pârâșul Dominic de Beregsău urma să plătească o amendă dublă.

Trenarea rezolvării unor situații i-a determinat pe păgubiți să își caute dreptatea în fața scaunului regal, acesta fiind cazul lui Andrei, fiul lui Andrei Chep de Gherteniș, care se plânge în 1 iunie 1416⁵³ regelui că de vreo 5-6 ani herghelia de iepe a nobilului Ștefan de Remetea pătrundea pe moșia Gherteniș,

mutații sociale (1350-1450), în *AnB (S.N.)*, XVI, 2008, p. 146. Ovidiu Pecican, *Arpadieni, Angevini, Români. Studii de medievistică central europeană*, Cluj-Napoca, 2001, p. 79.

⁵¹ Ortway T., *op. cit.*, p. 487.

⁵² Posesiune consemnată printre pertinențele cetății Vârșeț, localizată la poalele dealurilor Vârșețului, cf. D. Țeicu, *op. cit.*, p. 328.

⁵³ *Ibidem*, p. 520; Radu Ardelean, *Oamenii din Banat și timpul (sec. XIV-XVII)*, în *Banatica*, 18, 2008, p. 233.

producând pagube semănăturilor sale și ale iobagilor săi, faptă asupra căreia pârâtul a fost găsit în cele din urmă vinovat de către vicecomiții de Caraș.

Întâlnim însă și situații în care, fără a exista motivația, reprobabilă de altfel, a jafului și strămutării, o serie de iobagi au făcut subiectul unor acte de violență dusă până la extrem, exemplul celor comise de nobili Chep de Gherteniș fiind grăitor în acest sens. Familie conflictuală și belicoasă, unii din membrii săi se pare că nu au ezitat să-și exercite „calitățile” războinice asupra iobagilor de pe moșiile vecine (căci cele de pe propria moșii nu ar fi avut cum să fie reclamate!), fapt care a stârnit în mod evident plângeri ale nobililor păgubiți astfel de o mână de lucru validă, cei de pe moșia Remetea-Ersig fiind printre țintele predilecte ale nobililor Chep. Astfel, în 30 septembrie 1387⁵⁴, Ștefan, fiul lui Petru, fiul lui *Hemy* s-a prezentat în fața vicecomitelui și a juzilor nobiliari ai comitatului Caraș pentru a se plânga că Andrei Chep *dicti* de Gherteniș a năvălit înarmat împreună cu oamenii săi pe moșia Șoșdea, unde a rănit mortal trei iobagi. Din 20 martie 1406⁵⁵ datează o nouă plângere a aceluiși Ștefan de Remetea îndreptată împotriva lui Iacob Chep (fiul sus-numitului Andrei Chep - n.n.) care, împreună cu familiarii și oamenii săi (probabil iobagi) a pătruns în forță pe moșia Remetea unde i-au agresat pe iobagii aflați la pădure, luându-i în bătaia săgeții. Cinci ani mai târziu, în 17 mai 1411⁵⁶, a fost rândul lui Iacob Chep de Gherteniș să se plângă în fața regelui că Petru de *Ded* (Deta) i-a agresat câțiva iobagi de pe posesiunea sa *Cher*⁵⁷. În sfârșit, în 13 februarie 1415⁵⁸ palatinul Ungariei, Nicolae Gara cere Capitlului din Cenad să cerceteze plângerea magistrului Ștefan de Remetea făcută împotriva aceluiși Iacob Chep de Gherteniș, cum că l-ar fi agresat pe iobagul Dionisie, cnez de Secășeni, de la care ar mai fi luat o serie de lucruri și bunuri.

Devastările de moșii au constituit o altă fațetă a cazuisticii complexe a relațiilor interdomeniale, în cadrul cărora iobăgimea a fost implicată fie ca parte activă, fie ca parte pasivă. Distrugerea ogoarelor, a morilor, a fânețelor sau a pădurilor necesita un număr mai mare de participanți, astfel încât documentele descriu adevărate expediții ale nobililor împreună cu familiarii și iobagii lor

⁵⁴ Pesty F., *op.cit.*, p. 173.

⁵⁵ *Ibidem*, p. 254.

⁵⁶ *Ibidem*, p. 267.

⁵⁷ Așezare dispărută, localizată în apropiere de Recaș, jud. Timiș, C. Suci, *op.cit.*, p. 310.

⁵⁸ Ortway T., *op. cit.*, p. 505.

pe domeniile învecinate. Poate că nu lipsit de semnificație este faptul că majoritatea unor asemenea acțiuni au fost îndreptate împotriva domeniului Gherteniș, probabil ca măsuri de retaliere față de atitudinea conflictuală a familiei de care pomeneam în rândurile anterioare și care se degajă din întreaga documentație care ne stă la dispoziție. Un prim exemplu este semnalat în 20 iunie 1406⁵⁹, când însuși Sigismund de Luxemburg cere Capitlului din Arad să cerceteze plângerea formulată de Iacob, fiul lui Andrei Chep, în numele său și al fraților săi, Andrei și Nicolae, cum că Toma, fiul lui Emeric de *Halymba* împreună cu oamenii și iobagii săi le-au tăiat toată pădurea de pe posesiunea Gherteniș, provocându-le o pagubă de 1500 de florini aur pur. În 24 iulie 1414⁶⁰ același Iacob Chep s-a plâns regelui că Bologdy de *Wadach* și fiul său, Emeric, împreună cu iobagii lor au pătrus în forță și au devastat posesiunile lor *Nyek* și *Chokal*⁶¹ ale familie Chep. O plângere similară a fost înaintată tot regelui de către mai mulți membri ai familiei Chep, de data aceasta împotriva lui Ștefan de Remetea și a fiului său, Emeric care, în 22 iunie 1415⁶² au devastat mai multe ogoare cu grâne ale iobagilor din Gherteniș, de asemenea păduri și fânețe, în timp ce Emeric l-ar fi agresat și rănit pe paznicul pădurilor. În urma anchetării faptei s-a constatat că, într-adevăr, iepele familiei din Remetea au făcut multe pagube în lanurile de grâu ale vecinilor din Gherteniș, drept pentru care iobagii de aici au considerat că sunt îndreptățiți să le rețină. În schimb, nu s-a putut dovedi faptul că Emeric de Remetea l-ar fi rănit pe pădurar.

Violențe sunt semnalate și cu ocazia unor tentative de strămutări forțate de iobagi, practicate de unii membri ai familiei Chep de Gherteniș, îndreptate împotriva moșiilor vecine lor din comitatele Caraș sau Torontal. Bunăoară, un prim asemenea caz datează din anul 1376⁶³ când, pe fondul unui conflict deja permanentizat între nobilii Himfy de Remetea și cei din Gherteniș, Ștefan Chep a pătruns pe moșia Remetea unde a incendiat un stog de fân și a strămutat un iobag pe moșia sa, Gherteniș, fără ca acesta să fi plătit cuvenitul

⁵⁹ *Ibidem*, p. 353.

⁶⁰ Pesty F., *op.cit.*, p. 279.

⁶¹ Așezări dispărute, identificate pe teren în apropiere de Gherteniș, C. Suci, *op.cit.*, p. 377 și 311.

⁶² Pesty F., *op.cit.*, p. 280.

⁶³ Fejer Gy., *Codex Diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis*, X/6, Budapesta, 1842, p. 304.

terragium. De-abia un an mai târziu, în 20 iulie 1377⁶⁴, însuși regele Ludovic I a ordonat Capitulului din Cenad să cerceteze pricina, acesta concluzionând la 4 septembrie a aceluiași an, în urma anchetei efectuate de Laurențiu de *Checheleke*, în calitate de om al regelui și de Andrei, cleric al capitulului, că nobilul Chep s-a făcut vinovat de toate aceste acuzații. O situație similară s-a înregistrat în 29 mai 1414⁶⁵ când Sigismund de Luxemburg, aflat la Aachen, cere comitelui și vicecomitelui de Torontal să cerceteze plângerea adusă lui la cunoștință de familia Hagymas de Beregsău (*Berekzow*), potrivit căreia Iacob Chep împreună cu Luca de *Chathad*, familiarul său, ar fi pătruns cu forța pe moșia lor *Galad* unde au agresat nouă iobagi aflați la arat, mai ales pe Ioan, *Zaz* și Nicolae, după care i-a capturat împreună cu boii de arat și i-au dus pe moșia lui Iacob, spre marea daună a pârâșilor. Cazul a fost judecat de rege împreună cu baronii săi care, în fața evidențelor, a dat câștig de cauză familiei din Beregsău. Din păcate, lipsește și în acest caz actul care prevede pedeapsa atribuită făptașilor.

În sfârșit, întâlnim și situații în care degradarea relațiilor de vecinătate a atras după sine un întreg șir de spolieri și brutalități, acțiuni combinate care întregesc un peisaj deloc liniar al raporturilor sociale inter- și intradomeniale. Astfel, în 14 noiembrie 1387⁶⁶ Ștefan, fiul lui Petru de Remetea a reclamat în fața regelui faptul că Ladislau *Pascha* și Ioan, precum și *Bolgar*, fiul lui Andrei zis Chep de Gherteniș au furat fânul de pe moșia Remetea, apoi au luat un bou al lui Stoian, o turmă a iobagilor din Șoșdea, l-au rănit pe iobagul Laurent și au deviat cursul Bârzavei, provocând mari daune familiei Himfy. În 23 august 1409⁶⁷ a fost rândul familie Chep să îi reclame pe nobilii din familia lui Dan de Duboz că au comis numeroase silnicii pe moșiile lui Iacob Chep și împotriva iobagilor acestuia. În fine, în 13 octombrie 1414⁶⁸, pe fondul unui intens conflict al morilor care se aflau în salbă pe cursul Bârzavei, râu care traversa din amonte spre aval moșiile Remetea și Gherteniș, familia Himfy s-a plâns regelui că frații Iacob, Andrei și Nicolae Chep, pe lângă faptul că

⁶⁴ Ortway T., *op. cit.*, p. 136.

⁶⁵ *Ibidem*, p. 478.

⁶⁶ Pesty F., *op. cit.*, p. 174; M. Holban, *Din cornica relațiilor româno-ungare în secolele XIII-XIV*, București, 1981, p. 298; L. Boldea, *Nobilimea românească din Banat în secolele XIV-XVI (origine, statut, studiu genealogic)*, Reșița, 2002, p. 42.

⁶⁷ *Ibidem*, p. 265.

⁶⁸ Ortway T., *op. cit.*, p. 488.

au deturnat cursul râului în folosul lor, unul dintre ei l-a agresat pe Dionisie, cnezul de Secășeni și l-a spoliat de bunuri, a omorât niște cai folosiți de Ștefan Himfy la ridicarea bisericii sale parohiale din Remetea, a mai omorât doi cai ai lui Petru *Sartoris*, familiar al nobilului Himfy, iar alți trei cai aparținând lui Gheorghe de *Feldenek*, de asemenea familiar al Himfyștilor, și i-a însușit.

Pentru a concluziona, excursul nostru în ambianța unuia dintre domeniile feudale bănățene, constituit prin donație regală în prima jumătate a secolului al XIV-lea, a intenționat să scoată în evidență câteva aspecte, accesibile din punct de vedere documentar, ale realităților social-economice, centrate pe ceea ce ni se relevă vizavi de existența și activitatea iobăgească pe domeniu. Lipsa cronică a documentelor referitoare la aspectele esențiale ale vieții iobăgești nu a putut fi compensată decât cu încercările de reconstituire prin analogii și referiri la acele elemente conținute de documente care au putut fi legate de sistemul de dări feudale, de ocupațiile țărănești, de bunurile posedate sau de relațiile cu stăpânii lor feudali. Asupra identității etnice a iobăgimii de pe domeniul Gherteniș considerăm că nu există vreun echivoc asupra integrării sale, în mare parte, în comunitatea românească a zonei, întreg domeniul fiind situat într-un spațiu în care locuirea românească s-a dovedit a fi compactă, fisurată în timp doar de aceste implanturi regale alogene, care s-au suprapus și au supus vechile structuri patrimoniale din secolele anterioare. Exemplul vecinilor Himfyști de pe domeniul imediat învecinat este mult mai concludent în acest sens, căci documentele păstrează multe din acțiunile uzurpatoare ale acestor nobili, sub protecția unei legislații ce s-a dovedit a le fi favorabilă, dar și a unor înalte demnități deținute în zonă, care le-au conferit fără îndoială o mare influență și putere politică și social-juridică. Multe din posesiunile domeniului Remetea-Ersig poartă amprenta toponimică cnezială, o dovadă irefutabilă a ascendenței lor tradițional românești⁶⁹. Prin extensie, opinăm că ne confruntăm cu o realitate similară în ceea ce privește domeniul Ghertenișului, constituit după aceleași tipare în aceeași perioadă istorică.

Mult mai bine aspectate documentar, deci informațional, sunt problemele legate de relațiile interdomeniale ce s-au stabilit între familia nobililor Chep și familiile nobile de pe moșiile învecinate, relații perturbate de numeroase litigii, ce au prilejuit o serie de acțiuni procesuale care au aruncat o lumină mai

⁶⁹ M. Holban, *Mărturii asupra rolului cnezilor de pe marile domenii din Banat în a doua jumătate a secolului al XIV-lea*, în *SMIM*, II, 1957, p. 413.

intensă asupra identității iobăgești, oculate, după cum spuneam, sub multe alte aspecte. Asistăm astfel la un șir întreg de acțiuni violente, caracterizate de dorința nobililor de a obține avantaje funciare, materiale, pecuniare sau umane, în cadrul cărora iobagii apar atât ca părți active dar, de cele mai multe ori, ca elemente pasive, direct prejudiciate de jafurile, devastările, răpirile, agresiunile verbale sau fizice ori chiar omorurile cărora le cad victime. În fața legii, prejudiciul major este cel al stăpânului feudal; în plan uman, prin toate aspectele care contează, iobagii apar ca victime ale unui sistem ce a protejat prin legi precis formulate proprietatea feudală și dreptul stăpânului de domeniu, eludând forța motrice ce a stat în spatele evoluției și progresului economic în acele timpuri. Căci, atacați pe pământul lor, la munca câmpului sau la pădure, la trecerea pe drumurile libere spre târgurile din zonă, privați de bunuri, uneori de forța lor de muncă prin agresiuni bine direcționate, acești iobagi nu își găsesc dreptatea decât în măsura în care stăpânii lor fac apel la forurile de judecată și, în eventualitatea dovedirii vinovăției agresorilor, ei și-au putut recupera parte din prejudiciul adus lor. Această atmosferă conflictuală, perturbatoare considerăm că nu poate fi generalizată ca o realitate omniprezentă în activitatea domeniială; rosturile gospdăriei țărănești, lucrul sistematic al pământului, viața cotidiană circumscrisă domeniului feudal își vor fi avut ritmicitatea și normalitatea lor, punctată din timp în timp de asemenea marasme sociale, singurele care, din păcate pentru acuratețea oricărei reconstituiri istorice, au supraviețuit timpului datorită imortalizării lor documentare.

LA SITUATION DES PAYSANS SERFS DU DOMAINE DE GHERTENIS EN FIN DU XIVE SIECLE ET AU DEBUT DU XVE SIECLE

Résumé

Notre démarche dans l'ambiance d'un des domaines féodaux banatiens, constitué par un don royal dans la première moitié du XIVe siècle, a eu le but de mettre en évidence quelques aspects, accessibles du point de vue documentaire, des réalités sociales et économiques, fixés sur ce qu'on nous relève vis-à-vis de l'activité et de l'existence de la servitude sur ce domaine. Le manque chronique des documents concernant les aspects essentiels sur la vie des paysans serfs n'a pas pu être compensé que des essais de reconstitution faite par des analogies et des références visant des quelconques éléments contenus par les documents, qu'on peut les lier du système des impôts féodaux, des occupations paysannes et des biens possédés ou des relations de ceux-ci avec les maîtres féodaux. En ce qui concerne l'identité ethnique des paysans serfs du domaine de Gherteniș, il n'existe aucun équivoque pour les intégrer dans la communauté roumaine de la zone, ce domaine, tout entier, étant situé dans un espace où l'habitation roumaine a été compacte, brisée au long du temps par des implants royaux allogènes, qui ont superposées et soumis les anciennes structures patrimoniales des siècles antérieurs. L'exemple de la famille voisine de Hymfi est extrêmement concluant en ce sens, car les documents envisagent une multitude d'actions d'usurpation déployées par ces nobles, sous la protection d'une législation qui a été favorable pour tous de ceci, mais aussi par des hautes dignités détenues dans la zone, la source d'une grande influence et pouvoir politique et aussi sociale et juridique. Beaucoup des possessions du domaine de Remetea-Ersig présentent l'empreinte typonimique kneziale, se constituant en preuve irréfutable de leur ascendance traditionnellement roumaine. Par extension, nous considérons qu'il s'agit en ce cas d'une situation similaire en ce concerne le domaine de Gherteniș, constitué sur le même modèle et dans la même période historique.

Une meilleure existence documentaire et informationnelle est relevée au cas des relations inter-domeniales qui se sont établies entre la famille des nobles de Chep et les familles nobles des domaines voisines, souvent

perturbées par des nombreuses litiges, qui on produit toute une série d'actions en justice, qui ont jeté une plus intense lumière sur l'identité des paysans serfs, néanmoins occultée de plusieurs points de vue. On assiste ainsi a une longue série d'actions violentes, caractérisées par le désir des nobles d'obtenir des avantages foncières, matérielles, pécuniaires ou même humaines, où les paysans serfs apparaissent tant en posture de parties actives, que des éléments passifs, directement victimes des pillages, des destructions, des rapines et des agressions verbales ou physiques et même des meurtres. Du point de vue légal, le préjudice majeur appartenait au maître féodal; sur le plan humain, par tous les aspects qui comptent ici, les paysans serfs apparaissent en victimes d'un système qui avait protégé par des lois précisément formulées la propriété féodale et le droit du maître de domaines, tout en éludant la force motrice qui a existé derrière l'évolution et le progrès économique de ces temps-là. Car, attaqués sur leurs terres, au travail champêtre ou dans les forets, au passage sur les chemins libres vers les foyers de la zone, privés de leurs biens, quelquefois de leur force de travail par des agressions bien directionnées, ces paysans serfs ne pouvaient trouver la justice eux-mêmes, mais en mesure où le maître féodal fait appel à la justice et, dans l'éventualité où ceux-ci prouvent la culpabilité des agresseurs, ils peuvent récupérer le préjudice. Cette atmosphère conflictuelle, perturbatrice, ne peut pas être généralisée, comme une réalité omniprésente dans l'activité domaniale; les ressorts du foyer paysan, le travail systématique de la terre, la vie quotidienne circonscrite dans le domaine féodal ont eu, sans aucune doute, leur rythmicité et leur normalité, pointée, de temps en temps, par ce sorte de marasmes sociales, les seules qui, d'une manière regrettable, peuvent assurer une correcte reconstitution historique, à cause de leur immortalisation dans les documents.